

## हरभरा पिकाच्या सुधारित जाती

डॉ. हनुमान गरुड  
विषय विशेषज्ञ (कृषिविद्या)  
कृषी विज्ञान केंद्र, खामगाव

डॉ. भैर्यासाहेब गायकवाड  
विषय विशेषज्ञ (किटकशास्त्रज्ञ)  
कृषी विज्ञान केंद्र, तुळजापूर

महाराष्ट्र राज्यामधील हरभरा हे प्रथम क्रमांकाचे कडधान्य पिक आहे. राज्यात २०२२-२३ मध्ये हरभरा पिकाखाली एकूण क्षेत्र २९.५६ लाख हेक्टर होते व उत्पादन ३५.०९ लाख टन आणि उत्पादकता ११८७ किलो प्रती हेक्टर होती.

उत्पादनामध्ये वाढ होण्यासाठी खालील सुधारित वाणांची निवड करावी यामध्ये देशी वाण तसेच काबुली वाण असे दोन प्रकार आहेत.

### बियाणे प्रमाण (प्रती हेक्टरी):

- लहान आकाराचे देशी वाणासाठी ६० किलो
- मध्यम आकाराच्या बियाण्यासाठी ७० किलो
- टपोच्या (काबुली) आकाराच्या बियाण्यासाठी १०० किलो

### पेरणी अंतर:

- जिरायत क्षेत्र: ३० सेमी x १० सेमी (झाडे ३.३३ लाख)
- बागायत क्षेत्र: ४५ सेमी x १० सेमी (झाडे २.२२ लाख)

### हरभरा पिकाच्या सुधारित जाती:

### पेरणीची वेळ:

- जिरायत क्षेत्र: सप्टेंबर अखेर - १५ ऑक्टोबर
- बागायत क्षेत्र: १५ ऑक्टोबर - १० नोव्हेंबर
- जिरायत क्षेत्रात बियाणे खोलवर १० सेमी पेटावे.
- बागायत क्षेत्रामध्ये बियाणे कमी खोलीवर ५ सेमी पेटावे.

### खत व्यवस्थापन:

- चांगले कुजलेले शेणखत किंवा कंपोस्ट खत ५ टन प्रती हेक्टर
- कोरडवाहुसाठी: २० किलो नत्र ४० किलो स्फुरद (४४ किलो युरिया आणि २५० किलो एसएसपी किंवा १०० किलो डीएपी)
- बागायतीसाठी: २५ : ५० : ३० (५० किलो युरिया आणि ३०० किलो एसएसपी ५० किलो एमओपी किंवा १२५ किलो डीएपी अधिक ५० किलो एमओपी)

गुलाबी हरभरा: डी ८, गुलक १, हिस्वा हरभरा, हिस्वा चाफा

| अ.क्र. | सुधारित वाण          | कालावधी (दिवस)                  | उत्पादन विव. / हे            | वैशिष्ट्ये  |
|--------|----------------------|---------------------------------|------------------------------|---|
| १      | बीडीएनजी -७९७ (आकाश) | १००-१०५                         | १५-१६                        | कोरडवाहुसाठी योग्य, दाणा मध्यम असून मर रोगास प्रतिबंधक, मराठवाडा विभाग  |
| २      | बीडीएनजी ९-३         | ९५-१००                          | १२-१४ जिरायत<br>१८-२० बागायत | दाणा लहान असून मर रोगास प्रतिबंधक   |
| ३      | दिग्विजय             | ९०-९५ जिरायत<br>१०५-११० बागायत  | १७-१८                        | पिवळसर तांबूस टपोरे दाणे मर रोग प्रतिकारक, जिरायत बागायत तसेच उशीरा पेरणी योग्य   |
| ४      | जाकी-९२१८            | १०५-११०                         | १८-२०                        | पिवळसर तांबूस टपोरे दाणे मर रोग प्रतिकारक, जिरायत तसेच बागायत पेरणी योग्य   |
| ५      | साकी-९५१६            | १०५-११०                         | १८-२०                        | मध्यम आकाराचे दाणे, मराठवाडा विभाग  |
| ६      | विजय (फुलेजी ८१-१-१) | १०५-११०                         | १६-१८                        | अधिक उत्पादन क्षमता, जिरायत बागायत तसेच उशीरा पेरणी योग्य, अवर्षण प्रतिकारक्षम, मर रोगास प्रतिकारक्षम व महाराष्ट्र गुजरात मध्यप्रदेश प्रसारित |
| ७      | विशाल (फुलेजी ८७२०७) | ११०-११५                         | १४-१५ जिरायत<br>२१-२२ बागायत | टपोरे दाणे आकर्षक पिवळा रंग मर रोगप्रतिकारक्षम प्रथिनांचे प्रमाण अधिक दाळ तयार करताना डाळीचे प्रमाण अधिक, जिरायत बागायत तसेच उशीरा पेरणीयोग्य |
| ८      | फुले विक्रम          | ९५-१०० जिरायत<br>१०५-११० बागायत | १६-१८ जिरायत<br>२०-२५ बागायत | वाढीचा कल उंच असल्यामुळे यांत्रिक पद्धतीने काढणी करण्यास उपयुक्त, अधिक उत्पादन क्षमता, मर रोगप्रतिकारक जिरायत बागायत तसेच उशीरा पेरणीयोग्य    |

| अ.क्र. | सुधारित वाण                   | कालावधी<br>(दिवस) | उत्पादन<br>क्वि. / हे         | वैशिष्ट्ये   |
|--------|-------------------------------|-------------------|-------------------------------|--|
| ९      | एकेजी ४६                      | १०५-११०           | १५-१६ जिंरायत<br>२०-२५ बागायत | टपोर दाणा लवकर तयार होणारा मर रोग प्रतिबंधक, जिंरायत तसेच बागायत पेरणीयोग्य, टपोर दाण्याचा वाण हिरव्या घाट्यावर विकण्याच्या दृष्टीने उपयुक्त |
| १०     | भारती<br>(आयसीसीव्ही१०)       | ११०-११५           | १२-१४ जिंरायत<br>२१-२२ बागायत | दाण्याचा रंग पिवळसर करडा, जिंरायत तसेच बागायत पेरणी योग्य, मर रोग प्रतिबंधक  |
| ११     | बीडीएनजीके ७९८                | ११०-११५           | १६-१८                         | काबुली वाण, मर रोग व घाटेअळीस प्रतिकारक  |
| १२     | पीकेव्ही काबुली- २<br>(काक-२) |                   | १२-१५                         | काबुली वाण, अधिक टपोर दाणे मर रोग प्रतिकारक्षम   |
| १३     | पीकेव्ही काबुली- ४            |                   | १३                            | काबुली वाण, अति टपोर दाणे रंग पांढरा, मर रोगास साधारण प्रतिकारक्षम   |
| १४     | श्वेता<br>(आयसीसीव्ही-२)      | १००-१०५           | १०-१२ जिंरायत<br>१५-२० बागायत | काबुली वाण, वाढीचा कल पसरट असून मर रोगास प्रतिकारक्षम  |
| १५     | विराट                         | १२०-१२५           | २०-२५                         | काबुली वाण   |
| १६     | कृपा<br>(फुले-कृपा)           | १०५-११०           | १८                            | काबुली वाण, जास्त टपोर दाणे सफेद पांढरा रंग सर्वाधिक बाजारभाव महाराष्ट्र कर्नाटक मध्य प्रदेश प्रसारित  |
| १७     | फुले विक्रांत                 | १०५-११०           | २०                            | मध्यम आकाराचे दाणे, मर रोग प्रतिकारक्षम, बागायत पेरणीस योग्य,  |
| १८     | पिडीकेव्ही कांचन              | १०५-११०           | १८-२०                         | पिवळसर तांबूस, टपोर दाणे, मर रोग प्रतिकारक्षम, जिंरायत तसेच बागायत पेरणीस योग्य, विदर्भ विभागासाठी प्रसारित                                  |
| १९     | पिडीकेव्ही कनक                | १०८-११०           | १८-२०                         | यांत्रिक पद्धतीने काढणीस उपयुक्त वाण, मध्यम टपोर दाणे, मर रोगास सहनशील, संरक्षित ओलिताखाली लागवडीसाठी शिफारस                                 |
| २०     | फुले विश्वराज                 | ९५-१०५            | १५                            | पिवळसर टपोर दाणे, मररोग प्रतिकारक्षम, जिंरायत पेरणीस योग्य, पश्चिम महाराष्ट्राकरिता प्रसारित   |



(संपर्क: +९१ ७५८८६७७५८३ / ९४२०४५९८०८)

(पान क्रमांक ६ वरून...)

४) पिकांच्या गरजेएवढ्या अन्नद्रव्यांच्या मात्रेचा पुरवठा जमिनीतून स्वते वापरूनच करावा लागतो.

५) जमिनीची सुपीकता वाढविण्याच्या दृष्टीने एकात्मिक अन्नद्रव्ये पद्धतीस फार महत्त्व आहे. सध्या रासायनिक खतांच्या अयोग्य आणि जास्त वापरामुळे आणि सेंद्रिय खतांच्या अभावामुळे जमिनीच्या सुपीकतेत मोठी घट येऊन अन्नद्रव्यांच्या प्रमाणात तूट आहे. ही तूट भरून काढण्यासाठी आणि अन्नद्रव्यांचा भविष्यातील न्हास थांबविण्यासाठी विविध पिके आणि पीक पद्धतींना एकात्मिक अन्नद्रव्ये पद्धतीनुसार नियोजनबद्ध खत व्यवस्थापन करण्याची गरज आहे. सुपीक जमिनींवर खतांना प्रतिसाद योग्य मिळतो आणि घटक उत्पादकतेत वाढ होऊन खर्चात बचत होते.

६) काही विशिष्ट परिस्थितीत जमिनीतील खतांचा पुरवठाच होत नसेल. उदा. पाणथळ जमिनी, चुनखडीयुक्त जमिनी इत्यादीमध्ये फवारणीचा वापर फायद्याचा ठरतो. उभ्या पिकावरील काही अवस्थांमध्ये काही अन्नद्रव्यांची कमतरता जाणवल्यास लगेच फवारणी पद्धतीने पुरवठा करता येतो. फवारणी पद्धतीनुसार अन्नद्रव्यांची कार्यक्षमता खूप वाढविता येते; परंतु तिच्या मर्यादा लक्षात घ्यायला हव्यात.

७) शाश्वत शेतीसाठी जमिनीची सुपीकता टिकवून ठेवण्यासाठी आणि पीक उत्पादकता शाश्वत ठेवून पोषणमूल्यांची सुरक्षितता वाढविण्यासाठी सदर पद्धतीनुसार अन्नद्रव्यांचे काटेकोर व्यवस्थापन गरजेचे आहे.